

ŞİTÂİYYELERDE SOSYAL YAŞANTI

Döndü AKARCA

Çukurova Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

Şitâiyeler, nesib bölümünde kışın ele alındığı kasidelerdir. Şitâiyelerde kışın, hem doğada yarattığı değişimler, hem de insanların yaşamına yansımaları anlatılır. Bu nedenle önce yeryüzündeki kış etkisini tasvir ettikten sonra, insanların kış karşısındaki zayıflığını, çâresizliğini tabloşturdık. Bu insanların, acı çeken, âh eden, ağlayan, inleyen dertli insanlar olması hemen dikkati çeker. Çünkü kışa karşı tam bir boyun eğiş söz konusudur. Kışın olumsuzlukları nedeniyle sosyal hayata ilişkin seçenekleri kalmayan insanların, kış eğlencesi olarak açık mekânlarda; kızak kaydıklarını, kar topu oynadıklarını, ava çıktıklarını görürüz. Kapalı mekânlarda ise, ateş başında helva sohbetleri düzenlediklerine, meyhânelerde meclisler tertiplediklerine tanık oluruz. Bu meclislerin sıcaklığı, güzelliği, büyüleyiciliği de kayda değer bir noktadır.

Çalışmamızda kültürdeki gelenek, görenek ve inanışlar üzerinde de durduk. Böylece inanışların ve geleneklerin, sosyal hayatta ne kadar önemli bir yerinin olduğunu göstermeye çalıştık.

Anahtar sözcükler: Divan şiiri, kış, şitâiyye, sosyal yaşanti

ABSTRACT

Flatterer parts are flatterer poems which begins with winter. In flatterer parts are explained that; influence of winter in nature and reflections in people's life of winter. In our article, after we describe the effects of winter in earth's surface, we also viewed weakness and inevitably of people towards the winter. İmmediatly attract our attention to agrieved people who are suffering, uttering, crying, moaning. Because of this submitting against to winter is demonstraited itself. Because of negative winter conditions the people who don't have any choice about social life, as a winter fun; we can see that they are skiing, playing snow ball and hunting in open areas. We see that, in close areas people are arrange pine nuts conversaitons by the fire and in wine shops they organize parties. The noteworthy point that; the warmth, beauty and charming of these conversaitons.

In our study we point out that traditions, customs and believes according to our culture. So we try to demonstrate importance of the place of believes and tarditions in a social life.

Key words: Ottoman Poetry, winter, flatterer parts, social life

GİRİŞ

Edebiyatın temelinde insan ve insanın bağlı bulunduğu toplum vardır. Çünkü edebiyat, insanın duygu ve düşüncelerini sözlü veya yazılı olarak yansıtmaktadır. Zamanla işin estetik zevk boyutu ön plana çıkmış ve insanlar, estetik anlamda bir şeyler ortaya koyabilmek, estetik güzeli yakalayabilmek amacıyla edebiyatla uğraşır olmuşlardır. Hangi edebî esere bakarsak bakalım, insanların duyguları, düşünceleri, hayâlleri ve yaşantılarına dair birtakım ipuçları yakalamak mümkündür. Edebî eserlerde bazen insanların çektikleri sıkıntılardan, bazen kendileri veya başkaları için giriştikleri mücadelelerden bahsedilmiş; aşkları, nefretleri, yaşadıkları olaylar dile getirilmiştir. Bir bakıma, merkezde hep o vardır. Kısaca, insanla ilgili her şeyin anlatımında edebiyat, bütün dönemlerde önemli rol oynamıştır. Özellikle kimi eserlerde insanın sosyal yaşantısı ele alınarak, sosyal düzendeki aksaklıklar, ilerlemeler, gerilemeler, çarpıklıklar, toplumun değer yargıları vs. işlenmiştir.

Divan edebiyatı hakkında yapılan eleştirilerin odak noktasını da toplumsal yönünün zayıflığı oluşturmaktadır. Çünkü Divan edebiyatının sadece belirli bir sınıfa hitabeden, halktan kopuk, hayatla ilişkisi olmayan, aşırı kapalı olduğu için hayatı yansıtmayan, mücerret bir edebiyat olduğunu söyleyenler her dönemde çıkmış ve böyle katı, haksız eleştirilerde bulunmuşlardır.

Yazımızda, “ Şitâiyye Nesiplerinde Dil, Anlatım ve Muhteva Özellikleri ” adlı Yüksek Lisans tezimizden hareketle bu haksızlıkları gözler önüne sermeye ve bir anlamda Divan edebiyatının toplumsal yaşantıdan tamamen uzak olmadığını ispatlamaya çalışacağız.

Şitâiyyeler, nesib bölümünde kış tasvirleri bulunan kasidelerdir. İncelemeye dahil ettiğimiz yirmi dokuz şitâiyyede genelde tasvirî anlatım kullanılmakla birlikte, yer yer tahkiyevî anlatıma da rastlarız. Sosyal yaşantıdaki hareketliliği en iyi gözlemleyebileceğimiz bölümler, tahkiyevî anlatımın esas alındığı yerlerdir. Şitâiyyelerin genelinde çizilen kış manzarasını verdikten sonra, böyle bir manzara içinde yaşamlarını devam ettirmeye çalışan insanları ele alacağız.

Kışla ilgili izlenimlerimizden hareketle şitâiyyelerdeki sosyal yaşantıyı ortaya çıkaracak malzemeyi dört ana başlık altında toplayabiliriz:

I. Dış Mekândaki Kış İzlenimleri:

Divan şiiri çerçevesinde dış mekânla kast edilen, gül bahçesi, sokak, dağ, ova gibi kapalı alan hâricindeki yerlerdir. Şitâiyyelerde bazen bu mekânların tasvirinin yapıldığını, bazen de bu yerlerdeki insanların kış yaşantısının anlatıldığını görmek mümkündür.

Kışın, insanların dış mekânlarda vakit geçirmeleri oldukça zordur. Çünkü kış, açık alanlarda çok şiddetli geçmektedir. Tezimize dâhil ettiğimiz bütün şitâiyyelerden yararlanarak oluşturduğumuz özet, genel bir kış tablosu niteliğindedir:

“ Yeryüzü kar ve buzla kaplıdır. Yeryüzüne yasemin çiçeği savrulur gibi karlar yağar. Her taraf, gümüşten bir döşek serilmiş ya da gümüş ve altın paralarla örtünmüş gibidir. Kış padişahı ve ordusu, ovaya karargâh kurmuşlarcasına etraf, beyaz çadırlarla kaplanır. Kışla birlikte onun askerleri addedebileceğimiz kar, dolu, buz vs. de gelir. Kış o kadar şiddetlidir ki, sular hep donar. Yeryüzü, âdetâ bir aynaya ya da billûr bir saraya dönüşür. Dağlar karla kaplanır; nehirler ise, hapsolür. Çünkü bütün sular donmuştur. Yeryüzündeki bitkiler, önce bir hasta gibi sararır, sonra da usulca ölür. Doğadaki

canlılar, yavaş yavaş bir sona doğru yaklaşırlar. Özellikle Divan şiirinin vazgeçilmez mekânı olan gül bahçesi, bu durumdan kötü etkilenir. Gül bahçesinin olmazsa olmazı gülden, hiçbir iz kalmaz. Goncası bir yana, yaprakları başka bir yana gider. Dikenleri bile rüzgârdan nasibini alır. Bülbül ise, gülün yokluğu ile sesini bile çıkarmadan, acı çekmektedir. Kış mevsiminde, bülbülün içinde bulunduğu bu acıdan faydalanan karga, varlığını hissettirir. Bahçede bülbülün o güzel sesi yerine karga sesleri duyulmaya başlar. Servi, kar nedeniyle üzerine bir hırka giymiş gibidir ve hiçbir yere kımlıdayamaz. Kış, servi dışındaki bütün ağaçları kötü etkiler. Çünkü hepsi yaprağını döker ve çıplak kalır. Bu haliyle her biri, soyguna uğramış insan gibidir. Baharın temsilcisi bâd-ı sabâ da eskisi gibi değildir. O hafif, gönle rahatlık veren hoş esintisi geçer ve sabâ giderek şiddetlenir. Hatta bir hallacın pamuk atması gibi karları bir o yana bir bu yana savurup durmaktadır. Sevgilinin kokusunu getiren bu rüzgâr artık, sonbaharın da bittiğini ve kışın geleceğini haber vermektedir. Sultanlık sırası, sarsara gelir ve sabâ yelinin yerini şimdi o alır. Bahçelerde gönlünce gezen, sarsardır. Böylece o yumuşak, ferahlatıcı esinti yok olur, yerine ortalığı yakıp yıkan sarsar rüzgârı gelir. Yapraklar ve bitkiler sararır, gökyüzü kararır, yeryüzü ise âdetâ beyaza boyanır. Kısacası, her şeyini kaybetmiş bir yeryüzü tasviri yapılır. Hiçbir şey eskisi gibi değildir. Artık, bahardaki letâfet yoktur. Onun yerine zâlimlik, ölüm, cefâ ve yok oluş vardır. Doğa da insanlar da bahardaki rahatlığı, kışta bulamaz. Çünkü bırakın varlıkları, yeryüzü bile baştan başa değişmiş bir hâldedir. Baharda taze bir gelini andıran ova, kış mevsiminde her tarafı beyazlamış, yaşlı bir kadına dönüşür. Anlaşılanlara göre, her şey değişime uğramış, yok olup gitmiştir.”¹

Tabiattaki bu değişim, ister istemez, insanları yaşantılarında da değişim yapmaya zorlar. İnsanlar, tasvir edilen böyle bir ortamda pek de bir şey yapamazlar. Baharda gül bahçesinde düzenledikleri eğlence meclisleri, mâzî olur onlar için. Bu meclisler yerini evlerde, konaklarda düzenlenen sohbet meclislerine bırakır. Meyhânelerde vakit geçirilmekte, eski günler canlandırılmaya çalışılmaktadır. Bir anlamda, bahara duyulan özlemin tatmin edilmesi için uğraşlar verilmektedir. Çünkü bahardaki şen, mutlu günler yerini acıya, gama ve üzüntüye bırakmıştır.

Bu sebeple önce, insanların kış karşısındaki aczini, çâresizliğini, korkusunu tasvir etmek; daha sonra da kışı dışarıda nasıl geçirdiklerini anlatmak yararlı olacaktır.

1. Kış Karşısında İnsan:

Kış, genç yaşlı demeden herkesi etkisi altına almıştır. Hepsine zulmünü tattırır. Bu nedenle insanlar, kıştan korkarlar. Kışın, insanları sokakta görmek mümkün değildir. Sokaklarda görülen, sadece birkaç köpektir. Meclisler ise, birer belâ meclisidir. Yani belâdan, felâketten başka bir şey burada söz konusu değildir. Kış meclislerinin şarkıcısı da tahmin edileceği üzere köpeklerdir. Kış karşısındaki insanın durumu ve buna bağlı olarak dışarıdaki sosyal yaşantı bu çerçevede anlatılabilir. Aşağıdaki beyitlerle durum, açıklık kazanacaktır.

¹ Döndü Akarca; *Şitâiyye Nesiplerinde Dil, Anlatım ve Muhteva Özellikleri*, Çukurova Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Adana 2003

Eger başını sokar kollarını pîr ü cüvân
Ururlar arkasına şiddet ile sanki ‘asâ

Enîn ü nâle vü efgân ile sabâha degin
Kilâb-ı şehrüñ olur mutribân-ı bezm-i belâ² (K. 26, B. 15-16)

İnsanlar, kış mevsiminde güneşi pek göremezler. Bu durum şitâiyyelerde çeşitli mecazlarla sıkça dile getirilir. Güneşin yokluğu, insanlarda derin bir özlem uyandırır. Aşağıdaki beyitte de görüleceği üzere insanlar, güneşin kayboluşu ve soğuğun etkisiyle güneşe, ateşe hasret kalırlar. Bu nedenle hepsi çâresiz ve dertlidir.

Gündüzün halk çerâğ ile ararlar güneşi
Bulmayup derd ile bir pâre od oldı her dil³ (K. 14, B. 7)

Cuma namazının toplumumuzda önemli yeri vardır. Beş vakit namaz kılamayan bir insan bile çoğu kez Cuma namazını kaçırmamaya çalışır; fakat kışın durum biraz değişir. Kış, neredeyse, bu dinî vazîfenin yapılmasını bile engeller. Cuma namazı, şitâiyyelerde bir iki beyitte dile getirilir; ancak kışın etkisini göstermek için insanlar, soğuktan namaza bile gidemez halde verilirler:

Hânedan taşra çıkılmaz bu hevâlarda meger
Câmi’ e cum’a için eyleye dil kasd-ı vusûl⁴ (K. 18, B. 26)

Fakîr insanların kışı nasıl geçirdiklerine de beyitlerde değinilir. Kışla birlikte bu insanların dertlerinin daha da arttığı dile getirilir. Öyle ki kimi fakîrler, bir köşede derdini anlatan içli içli şarkılar söylemekte, kimisi “âh” çekmekten başka bir şey yapamamakta, kimisi de kışın damlayan eviyle dertlenmektedir.

Garîb olanlar olur fakr u kılet ile bu dem
Gam-ı şitâ ile her gûşede terâne-serâ⁵ (K. 26, B. 12)

Kesâdı yok hele kış günleri ‘akâr-ı gamın
Harâb-hâneler akmazsa da yine tamlar⁶ (K. 13, B. 13)

‘Âlem içre yayılanı sen tumandur sanma kim
Dûd-ı âhidur ki sovuksan ider anı fakîr⁷ (K. 11, B. 9)

Anlaşılabacağı üzere kış, insanlar için hiç de kolay geçmemektedir. İnsanları zorda bırakıp, onların günlerini acı içinde geçirmelerine neden olan da kıştır. Artık, bu

² Mehmet Çavuşoğlu; *Yahya Bey Divanı*, İÜEF Yay., İstanbul 1977, s. 110-112

³ Ali Nihat Tarlan; *Necâti Beg Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1992, s. 80-81

⁴ Adnan İnce; *Mirza-zâde Sâlim Divanı*, YÖK Matbaası, Ankara 1994, s. 97-99

⁵ Mehmet Çavuşoğlu; *a.g.e.*, s. 111

⁶ Muhsin Macit; *Nedim Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 54-57

⁷ Mine Mengi; *Mesîhî Divanı*, AKM Yay., Ankara 1995, s. 51-52

insanların sabretmekten başka çareleri yoktur; ancak öyle bir an gelir ki, sabredecek güçleri bile kalmaz.

Turmuşuz ditremege diyü turup sabr iderüz
Kalmadı zerre kadar sabra velî tâb u tüvân⁸ (K. 41, B. 18)

2. Dış Mekândaki Kış Eğlenceleri:

Kış, açık mekânlarda çok çetin geçmektedir. Bu zor koşullar altında bile insanlar, güzel vakit geçirme düşüncesiyle kendilerine çeşitli eğlenceler bulmuşlardır. Onlar, her ne kadar kışın şiddetinden içerilere kaçarlarsa da dışarıdaki yaşamlarına da devam ederler. Kızak kayarak, kar topu ve gûy u çevgân oynayarak, avlanarak vakitlerini geçirirler.

Kızak kayma, dış mekândaki kış eğlencelerinin başında gelir. Dönem insanının kış yaşayışı ile ilgili olarak “ kızak kayma ”, beyitlerde söz konusu edilmiştir.

Bildim ol tıfl-ı terîñ dostluğu buz üzre imiş
Dün kızak kayması bu nükteyi remz itdi baña⁹ (K. 9, B. 3)

Dış mekân eğlencelerinden biri olarak kartopu oynanması şitâiyelerde söz konusu edilir. Kartopu oyununun, o zamanlarda da karlı mekânların en güzel kış eğlencesi olduğu açıktır.

Dil-rübûde idügüm bilmiş ol zülfi çevgân
Kar topu atdı baña eyledi ya'nî îmâ¹⁰ (K. 9, B. 4)

Gûy u çevgân, eskiden oynanan bir oyundur. Bir meydana ata binerek eldeki sopa (çevgân) ile top (gûy)a vurma suretiyle oynanılmış. Şitâiyelerde dönem insanının eğlence anlayışını yansıtmaya amacıyla gûy u çevgân oyunu, kar ve rüzgârdan hareketle kullanılır.

Nev-rûzda oynarlar ise gûy ile çevgân
Var bunda da halvâ topı engüş-i dü-tâda¹¹ (K. 50, B. 3)

Burada iki büküm olmuş parmak arasında tutulan helva topundan hareketle gûy; engüş-i dü-tâ ile de çevgân hatırlatılmıştır.

Şitâiyeler incelendiğinde fazla olmamakla birlikte, ava çıkmanın da kış eğlencelerinden biri olduğu görülür. Aşağıdaki beyitlerde bu durum örneklendirilmiştir.

⁸ Cihan Okuyucu; *Cinânî-Hayati, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni*, TDK Yay., Ankara 1994, s. 128-130

⁹ İdris Güven Kaya; *Selânikli Hasan Âkif Divanı, İnceleme Metni, Doçentlik Takdim Tezi*, İst. 1998, s. 203-205

¹⁰ İdris Güven Kaya; *a.g.e.*, s. 203

¹¹ Hamit Dikmen; *Seyyit Vehbî Divanı-Karşılaştırmalı Metni*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edb. Ana Bilim Dalı, Ankara 1991, C.1, s. 210-213

Şikâr olanlara sahrâda tîr-i sayyâda
Dem-i seher ser-i şâh üzere reşk ider mürgân¹² (K. 38, B. 4)

Geh şikâra çıkalm dâire-i kûhsâra
Diyelim tazîya tut tavşana hem kaç ammâ¹³ (K. 17, B. 23)

Beyitlerde de görüldüğü gibi şâir, dış mekândaki yaşananlardan hareketle, döneminin yaşantısıyla ilgili birtakım kavramları söz konusu eder. Çizdiği tasvirlerde, hayatın içinde bizzat görebileceğimiz ava giden, çeşitli oyunlar oynayan insanlarla karşılaşırız.

II. İç Mekândaki Kış İzlenimleri:

İç mekân olarak nitelendirdiğimiz; ev, konak, meyhâne gibi kapalı alanlardır. Kışın zor koşulları altında dışarıya bile çıkamayan insanlar, bu kapalı alanlarda eğlenceler düzenlerler. Bunlar ya evlerde ve meyhânelerde düzenlenen meclisler ya da ateş başındaki sohbetler şeklinde karşımıza çıkar. Bir anlamda, kışın kapalı alanlar önem kazanır.

Bunlardan yola çıkarak iç mekândaki kış eğlencelerini kahve içme, ateş başında helva sohbetleri düzenleme şeklinde sayabiliriz.

Kahvenin, toplum yaşantısında eskiden de önemli bir yerinin olduğunu herkes bilir. Çünkü birçok unsur gibi kahve de insan ilişkilerinde birleştirici rol üstlenmektedir. İnsanlar birbirlerini kahveye çağırırlar, kahveler içilir, fallar bakılır, sohbetler edilir ve böylesi bir ortamda ma'nevî sıcaklık hemen kendini hissettirir. Burada önemli olan, kahvenin etkisiyle hem bedenlerin hem de gönüllerin ısınmasıdır.

Bahçede akarsuları hapseden kış, insanları da evlerine hapseder. Soğuklardan korkan insanlar dışarıya çıkamazlar ve evlerinde vakit geçirirler. Gelibolulu Mustafa Âlî'den aldığımız beyitte kış mevsiminde soğğun etkisini kırmak amacıyla kahve içen insanları görürüz:

El ayak tutmaz oldu sermâdan
Kahve-nûş oldu cümle ehl-i safâ¹⁴ (K. 11, B. 8)

Helva sohbetlerinin, toplumda birleştirici unsur olarak önemi büyüktür. Önce de değindiğimiz gibi kışla birlikte kapalı mekânların değeri artar. Özellikle kış mevsiminde evlerde ya da konaklarda düzenlenen helva sohbetleri ve ateş başında yapılan sohbetler önem kazanır. Kışın dışarıya çıkamayan insanlar, evlerinde kendilerince eğlenceler geliştirirler. Kışın sıkıntısını az da olsa, bu yolla dağıtmaya çalışırlar.

¹² AliTanyeri; Mertol Tulum; *Nev'î Divânı*, İÜEF Yay., İstanbul 1977, s. 116-119

¹³ Rahşan Gürel; *Enderûnlu Osman Vâsıf Bey ve Divanı*, Kitabevi, İstanbul (tarihsiz), s. 229-233

¹⁴ Kudret Altun; *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Divanı (Vâridât'ül-Enika)*, Özlem Kitabevi, Niğde1999, s. 43-44

Leb-i dilberle sezâ bahs-i halâvet itse
Şeb-i sermâda olan sohbet-i hâs-ı helvâ¹⁵ (K. 35, B. 8)

Beyit, kış gecelerinde helva sohbetlerinin düzenlendiğini gösteren en güzel örneklerdendir. Çünkü soğuk kış geceleri, helva sohbetlerinin verdiği manevî sıcaklık sayesinde ısınmaktadır.

Biñ rûz-ı bahâr ile harfîdârı olurdum
Bir kış gicesi sohbeti virilse mezâda¹⁶ (K. 50, B. 5)

Bu beyit, kış gicesi sohbetlerinin ne derece güzel olduğunu anlatması yönüyle önemlidir. Çünkü şâir, bir kış gicesi sohbeti için, bin bahar gününü verebilecektir.

Rind olan germiyyet-i sohbetle şimdi eylesün
Halvet-i germ-âbe-i vuslat-ı dil-sûzânını¹⁷ (K. 37, B. 8)

Şâir, beyitte sohbetler sayesinde insanlar arasında sıcak bir ortamın oluştuğunu gösterir. Böylece insanların bile arasını açan kışın etkisi, sohbetlerin sıcaklığıyla kırılmış olur. Artık onlar için önemli olan, dış mekândaki soğukluk ya da sıcaklık değil; kendi ruhlarının sıcaklığıdır. Örnek olarak seçtiğimiz beyitte helvanın sohbetlerdeki yeri ve önemi de belirtilmiş olur.

Top-ı helvâyı ham-ı engüşte alsun da bu şeb
Rûz-ı ferdâya kosun bâzîçe-i çevgânını¹⁸ (K. 37, B. 9)

Örnek olarak seçtiğimiz bu beyitler, bahar mevsiminde olduğu gibi kış mevsiminde de meclislerin düzenlendiğini gösterir. Bir nebze de olsa bu sohbetlerle kışın cefasından uzaklaşılr, sohbetin sıcaklığıyla hoş saatler geçirilir. Hatta Seyyit Vehbi, aşağıda yer alan beyitte ısınmak için ateşe gerek olmadığını, yapılan sohbetlerin bu ihtiyaca da cevap verecek nitelikte olduğunu ifade eder.

Hiç âteşe yok dâire kızdurmağa hâcet
Germiyyet-i sohbet o kadardur bu hevâda (K. 50, B. 10)

Düzenlenen sohbetlerde ateşin, mangalın önemli bir yeri vardır. O zamanlarda günümüzdeki gibi ısınma sistemleri olmadığı için mangallar, ısınma aracı olarak kullanılmaktaydı. Çünkü onlar için mangal ve mangaldaki korlar, aynı zamanda baharı hatırlatan gül bahçesi ve güldür. Şair, beyitte kış mevsiminde ateş başında bulunduğu

¹⁵ Hamit Dikmen; *a.g.e.*, s. 155

¹⁶ Hamit Dikmen; *a.g.e.*, s. 211

¹⁷ Hamit Dikmen; *a.g.e.*, s. 162

¹⁸ Hamit Dikmen; *a.g.e.*, s. 162

zevki, kışın düzenlenen eğlencelerde bile bulamadığını dile getirmiştir. Böylece ateş başındaki sohbetlerin, zevk ve sefâ meclislerine tercih edildiğini görürüz.

Bulmam şeb-i sermâdaki âteş başı şevkî
Eyyâm-ı zemistândaki zevk ü safâda¹⁹ (K. 50, B. 6)

Kışın yaşandığı kapalı mekânların en önemlisi meyhâneler (harâbât)dir. Baharda gül bahçesinde yapılan eğlencelerin karşılığı olarak, kışın meyhânelerde düzenlenen meclisler karşımıza çıkar. Meyhâneyle birlikte o ortamı yansıtacak “ safâ, sâkî, muğ-beçe, sahbâ, ‘arak, câm, îş ü nûş, mînâ, ” söz konusu edilir. Hattâ sevgili bile sabır bozuculuğu ve perişân saçları ile bu meclislerdeki yerini alır. Öyle ki kışın düzenlenen meclisler, tüm bu varlıklar sayesinde, bahar meclislerini aratmayacak güzelliktedir. Zaten kış günlerinde yapılacak en iyi şey budur.

Meclislerle ilgili ifadelere özellikle Enderûnlu Vâsîf’in şitâiyyesi ile Seyyit Vehbî’nin şitâiyyelerinde rastlarız. Aşağıda verdiğimiz örnek, Enderûnlu Vâsîf’in şitâiyyesinden alınmıştır.

Hep yalan oldu o gül-geşt-i fezâ-yı gülşen
Ne temâşâ-yı çemen kaldı ne dillerde safâ

Ba’dezîn biz de *harâbâta* varıp yüz tatalım
Edelim bâri *harâbân* bu yüzden ihyâ

O da bir zevk-ı diger başka bir ‘âlemdir kim
Sâki-i muğ-beçeler döndürür elde mînâ

.....
Meclis âmâde müheyyâ mey-i bâdî-i neşât
‘Îş ü nûşa dem olur mu dahı bundan a’lâ

.....
Gehi *hum-hânede reşk-âver-i câm-ı bâde*
Gâhi de *hânede ahbâb ile zevk-ı halvâ*²⁰ (K. 17, B. 15 v.d.)

Görüldüğü gibi kışın zulmü nedeniyle gül bahçesi yok olmuş. Bu sebeple kimi insanlar harâbâta gitmişler ve orayı canlandırmışlardır. İkinci beyitten sonraki beyitlerde bu canlılığı açıkça görürüz. Sâkîler, ellerinde kadehlerle şarap sunmakta, böylece bir yeme içme ortamı yaratılmaktadır. Bu durum, meyhâne sâkini için bambaşka bir zevktir.

¹⁹ Hamit Dikmen; *a.g.e.*, s. 211

²⁰ Raşan Gürel; *a.g.e.*, s. 230

Şâir, kışın harâbâta düzenlenen bir meclis ortamını bize anlatarak dönem insanının da yaşantısına ışık tutar. Kışın düzenlenen bu meclislerin bahardaki meclislerden bir farkının olmaması da dikkat çekici bir yöndür.

Cinânî'den aldığımız beyitte meyhânenin pîri, elinde şarap kadehi ile gezmektedir. Hem soğğun etkisiyle hem de şarabın sarhoşluğu ile elleri titremekte; ama kadehi elinden bırakmamaktadır.

Sovukta lerze ider desti pîr-i mey-gedenûñ
Hemîşe düşmez elinden ‘aceb budur sâgar²¹ (K. 30, B. 17)

Aşağıya aldığımız beyitte Seyyit Vehbî, meclislerde önemli rol üstlenen *mutribi* de unutmaz ve ona şarkılarıyla ortamı ısıtması için seslenir.

Mutrib ele al sâzuñî âvâzuñî germ it
Nâ-sâzlık itme negâmât ile sabâda (K. 50, B. 9)

Meclisle ilgili tüm beyitlerde gördüğümüz ortak noktaları şöyle ifade edebiliriz: Öncelikle kış meclislerinin, baharda düzenlenen meclislerden hiçbir farkı yoktur. Kış meclislerinin de sâkîsi, kadehi, şarabı, mutribi, câmı, pîri, kendinden geçmiş insanları vs. vardır. Bahar meclislerinde mekân gül bahçesi iken, kış meclislerinde kapalı mekânlar (meyhâne, harâbât, konak) seçilmiştir. Zaten şâirler de bu meclislerdeki sıcaklığı, coşkuyu en güzel şekliyle ifade etmişlerdir. Olaya bu açılardan baktığımızda, bahar meclisleri mi, yoksa kışın meyhânelerde düzenlenen meclislerin mi tercih edildiğini söylemek oldukça zordur.

III. Geleneğe Ait İzlenimler:

Gelenek ve inanışlarla ilgili ifadeler de sosyal yaşantıyı yansıtır. Çünkü bir toplumun kültürel yaşantısında geleneklerin ve inanışların önemli bir yeri vardır. Şitâiyelerde bunlarla ilgili olarak cemre düşmesi, nazar değmesi, para saçılması, değerli nesnelere pamuk içinde saklanması gibi gelenek ve inanışlar hatırlanmıştır. Ayrıca insanların giyim-kuşamıyla ilgili ifadeler de bu amaçla şitâiyelerdeki yerlerini almıştır.

Dönemin sosyal yaşantısıyla ilgili olarak insanların giyim-kuşamına da değinilir. Çünkü örnek aldığımız iki beyitte “ sarık sarma ” geleneğine telmihte bulunularak bu görünüşteki insanlar canlandırılır; ancak dönem insanın giyim-kuşam kültürüyle ilgili olarak başka bir noktaya değinilmez. Birincisinde dağlar, sarık sarmış biri gibi gezerken ikincisinde ar’ar ağacı bu işi yapmaktadır.

Sûretde sanki sünnî-i sâhib-imâmedür
Başma geysel yaz olıcak kûhsâr bert²² (K. 9, B. 17)

²¹ Cihan Okuyucu; *a.g.e.*, s. 104

²² Mehmet Çavuşoğlu; Ali Tanyeri; *Üsküplü İshak Çelebi Divanı, İstanbul 1990, s. 43-46*

Başında kar saçığı sarık arkada sâde
Nice gezer bu soğuklarda bilmezem ar'ar²³ (K. 13, B. 2)

Nazar, edebiyatımızda “ nazar değmesi ” şeklinde sıkça kullanılır. İnanişâ göre; kötü niyetle atılan etkileyici bir bakış altında kalan varlık, zor bir durumda kalabilir. Halk arasında eskiden olduğu gibi günümüzde de yaygın bir inaniş olan *nazar değmesi*, az da olsa şitâiyyelerdeki yerini almıştır. Görüldüğü gibi nergisin açılmamasının nedeni, rüzgârın nazar değdirmesidir.

Açılmaz oldu çemenlerde çeşm-i şehlâsı
Degürdi nergise de çeşm-i rûzgâr nazar²⁴ (K. 13, B. 10)

Cemre; ateş koru anlamında kullanıldığı gibi şubat ayından itibaren yavaş yavaş artan sıcaklıklar için de kullanılır. İnanişâ göre cemre; önce havaya, sonra suya, daha sonra da toprağa düşmekte ve sıcaklık böylece artmaktadır. Halk arasında etkisi eskiden olduğu gibi günümüzde de devam etmekte olan *cemre düşmesi*, şitâiyyelerde de söz konusu edilmiştir.

Bir cemre düşmedük dahı unsur mı var dakı
Nâr-ı Halil olursa ısıtmaz ten-i nigâr²⁵ (K. 26, B. 5)

Türbe, yatır gibi yerlerde mum dikilmesi, geleneksel bir nitelik arz eder. Özellikle bu tip yerlerde dilek dileme esnasında mum dikildiğine tanık oluruz. Meclislerde *mum dikilmesi* geleneğine telmihte bulunularak sosyal yaşantıya dair bir özellik daha, Divan şiirinde yansımaları bulur.

Kılınup berf ile her serv çemen bezminde
Dikilüp turdı olup şem'a-i kâfûr bedel²⁶ (K. 21, B. 4)

Yaşantımızda eskiden önemli bir yeri olan *para saçma* geleneğine telmihlerde bulunulmuştur. Bilindiği gibi eskiden cömertliğin, zenginliğin göstergesi olarak, para veya değerli nesnelere saçılmıştır. Bu, özellikle bir devlet büyüğü ya da saygı duyulan birisini karşılamak için yapılmıştır. Günümüzde bu gelenek, özellikle köy yerlerinde yaşamaktadır. Köy düğünlerinde gelinin başına arpa, buğday vs. saçılması, buna işaret eder. Böyle bir tutumdan maksat, gelen kişinin bereket getirmesidir. Verilen beyitte bu geleneği yaşatan padişah'tır. Çünkü para saçmakta ve böylece zenginliğini ve cömertliğini ispatlamaktadır.

Gördi ki olmaz ebr-i şitâ dehre berf-bâr

²³ Muhsin Macit; *a.g.e.*, s. 54

²⁴ Muhsin Macit; *a.g.e.*, s. 54

²⁵ Ali Tanyeri; Mertol Tulum; *a.g.e.*, s. 85

²⁶ Kudret Altun; *a.g.e.*, s. 69

Şehre beyâz akçeyi yağdurdı şehriyâr²⁷ (K. 21, B. 1)

Bir meslek erbâbı olan hallacın geleneksel malzeme içinde ne gibi bir yerinin olduğu ilk başta düşünülebilir; ama hallaçların özellikle Türk toplumunda varlık göstermiş olmaları, hallaçlık mesleğini de geleneksel boyutuyla ele almamızı sağlar. Bir anlamda hallaçlar, Türk geleneğinin bir parçası olmuşlardır.

Günümüzde önemini kaybetmiş olsalar da eskiden hallaçların toplumda önemli bir yeri vardı. Şair, bir taraftan saba yelinin (hallaç), karları (pamukları) savurmasını anlatırken, diğer yandan o dönemlerde önemli görev üstlenen, hayatın içinden bir meslek erbabını anımsatır.

Sabâ hallâc oldu berf penbe
Kemân şeklinde her şâh-ı sanevber²⁸ (K. 20, B. 7)

O dönem insanının, değerli nesnelere pamuk içerisinde sakladığına da tanık oluruz. Kışın saklamak istedikleri, ateş kuru veya güneştir. Çünkü her ikisinin de değeri kışın soğuklarında anlaşılır. Bu özellik, Nedim’de olduğu gibi Cinânî’de de görülür. Örnek verdiğimiz beyit Nedim’e aittir:

Bürûdet öyle ki buzlanmasın deyü lâyık
Konulsa penbeye yâkût-pâre-veş ahker (K. 13, B. 9)

Böyle bir davranış, günümüzde de etkisini hâlen devam ettirmektedir. Meselâ özellikle köy yerlerinde henüz olgunlaşmamış ayva, limon gibi nesnelere sap saman içinde bekletilmesi, bu geleneğin günümüze yansımalarıdır. Bütün bunlardan yola çıkarak, şitâiyelerde yaşamımızda birleştirici bir yönü bulunan geleneklerimize bir parça da olsa yer verildiğini söyleyebiliriz.

IV. Dil Malzemesi:

Dil, toplumun kendi öz varlığıdır. Onu ortaya çıkaran, besleyen ve geliştiren toplumdur. Dilin toplum tarafından nasıl kullanıldığı önemlidir. Dilin, toplumsal yaşantıya dair birtakım özellikler barındırdığını düşündüğümüz için şitâiyelerdeki dil malzemesi üzerinde durmayı uygun görüyoruz.

Şitâiyelerde kelime kadrosunun büyük çoğunluğu Türkçe kelimelerden meydana gelir. Özellikle fiil soylu sözcükler geniş bir yelpaze oluşturur. Arapça ve Farsça kelimeler, bunun hemen ardında yer alır. Şitâiyelerde dikkatimizi çeken nokta, oldukça fazla deyim ve atasözüne yer verilmiş olmasıdır ve bunların büyük çoğunluğu günümüzde de aynı biçimde kullanılmaktadır.

Günümüzde “ utancından yerlere geçmek ” deyiminin, Necâti Bey zamanında da neredeyse aynen kullanıldığını görürüz.

²⁷ Hamit Dikmen; *a.g.e.*, s. 106

²⁸ Ali Tanyeri; Mertol Tulum; *a.g. e.*, s. 65

Eriyip yerlere geçse yeridir hacletden
Beri kim hâr ediben yüzünü depdi yere il²⁹ (K. 14, B. 5)

“ Yüzü kalmamak ” deyimi, yapılan bir yanlışlık karşısında çok utanmak anlamında kullanılır. Üsküplü İshak Çelebi'nin şitâiyyesinde de güneşin görünmeye yüzü kalmaz. Çünkü karla mücadelesinde kaybeden güneştir. Yine aynı beyitte “ dünyayı gözüne dar etmek ” deyiminin kullanılması dikkat çekicidir. Bu deyim de günümüzdeki anlamıyla ele alınmıştır. Burada kar, güneşin gözüne dünyayı dar eder. Yani onu bir an olsun rahat bırakmaz.

Halka görünmege güneşün *kalmadı yüzi*
*Dünyâyı eyledi gözine teng ü târ berf*³⁰ (K. 9, B. 5)

Üsküplü İshak Çelebi'nin şitâiyyesinde daha bunun gibi pek çok deyime rastlamak mümkündür: “ Yüz aklığını kazanmak ”, “ haberini ulaştırmak ”, “ zâr zâr ağlamak ”, “ yaşlar dökmek ”, “ yere geçmek ” gibi.

Kesb idebile miydi cihânda *yüz aklığın*
Yolunda olmasaydı eger hâksâr berf (K. 9, B. 8)

Enderûnlu Vâsıf da şitâiyyesinde “ pişmiş aşâ soğuk su katmak ”, “ sararıp solmak ”, “ eli bögrinde kalmak ” ve “ yerinde yellere esmek ” deyimleri ile “ Bir çiçekle yaz (bahar) olmaz. ” atasözüne yer verir. Çâresizliği ifade eden “ eli bögründe kalmak ” şitâiyyede de aynı anlamıyla kullanılmıştır.

Döndü soygun veren abdâla nihâl-i güller
Eli bögrinde kalıp bülbülün eyler hulyâ³¹ (K. 17, B. 5)

Zînet-i sebz olarak kaldı hemân bir çemşîr
Bir çiçekle yaz olur mu bu meseldir farazâ (K. 17, B. 7)

Görüldüğü gibi şitâiyyelerde halkın günlük yaşamında kullandığı atasözü ve deyimlere sıkça yer verilmiştir. Hatta bu kullanımlarda neredeyse hiçbir değişiklik olmamıştır. On beşinci yüzyılda kullanılan bir deyim yirmi birinci yüzyılda da aynı şekilde kullanılmaktadır.

Sonuç olarak; kış, tüm gücünü, zulmünü, zenginliğini kullanarak yeryüzüne inmiştir. Her şey onun hükmü altındadır. Çünkü o padişahdır. Dolayısıyla merhamet eden de cefâ eden de odur. Şitâiyyelerde bazı beyitlerde onun cömertliğini görsek de genellikle zulmünden, eziyetinden söz edilir. Doğadaki her varlık ondan korkmaktadır.

²⁹ Ali Nihat Tarlan; *a.g.e.*, s. 80

³⁰ Mehmet Çavuşoğlu; Ali Tanyeri; *a.g.e.*, s. 44

³¹ Raşan Gürel; *a.g.e.*, s. 229-231

Çünkü gelir gelmez, doğadaki her şeyi yok etmiştir. Ne zaman, eski zamandır; ne de mekân, eski mekân. Bütün bu değişimler, insanların yaşantısında da değişim meydana getirir. İnsanların bazısı soğuğa aldırılmadan dışarıda kartopu oynayarak, avlanarak vakit geçirir; bazısı da iç mekânlara sığınıp mangal başında helva sohbetleri düzenler veya meyhânede bahardaki meclisleri aratmayacak nitelikte bir işret ortamı oluşturur.

Tüm bunlara kelime kadrosu (özellikle deyim ve atasözleri) da eklendiğinde, şitâiyelerde sosyal yaşantıya dair pek çok unsurun yer aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu da Divan şiiri örneklerinin hepsi olmasa bile büyük çoğunluğunda sosyal hayata dair pek çok unsura rastlamak mümkün olduğunu gösterir. Bu nedenle “ Divan şiiri, halktan kopuktur, divan şiiri sosyal hayatı yansıtmaz, divan edebiyatı mücerred bir edebiyattır.” görüşlerine katılmıyoruz.

KAYNAKLAR

- *Akarca, Döndü; *Şitâiyye Nesiblerinde Dil, Anlatım ve Muhtevâ Özellikleri*, Çukurova Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü T. D. ve Edb. Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana 2003
- *Altun, Kudret; *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Divânı (Vâridât'ül-Enîka)*, Özlem Kitabevi, Niğde 1999
- *Çavuşoğlu, Mehmet; *Yahya Bey Divânı*, İÜEF Yay. İstanbul 1977
- *-----; Tanyeri Ali; *Üsküplü İshak Çelebi Divânı*, İstanbul 1990
- *Dikmen, Hamit; *Seyyit Vehbi Divânı-Karşılaştırmalı Metni*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, C. 1. Ankara 1991
- *Ergun, Saadettin Nüzhet; *Bâkî Divânı*, Sühulet Kitap Yurdu, İstanbul 1935
- *Gürel, Raşan; *Enderunlu Osman Vâsıf Bey ve Divânı*, Kitabevi, İstanbul, (tarihsiz)
- *İnce, Adnan; *Mirzâ-zâde Mehmet Sâlim Divânı*, YÖK Matbaası, Ankara 1994
- *Karacan, Turgut; *Bosnalı Alâaddin Sâbit Divânı*, C. Ü. Yay. Sivas 1991
- *Kaya, İdris Güven; *Selanikli Hasan Âkif Divânı İnceleme Metin, Doçentlik Takdim Tezi*, İst. 1998
- *Macit, Muhsin; *Nedim Divânı*, Akçağ Yay. Ankara 1997
- *Mengi, Mine; *Divân Şiiri Yazıları “ Kaside Nesiplerinde Hasbihaller ”*, Akçağ Yay. Ankara 2000
- *-----; *Mesîhî Divânı*, AKM Yay. Ankara 1995
- *Okuyucu, Cihan; *Cinânî-Hayatı, Eserleri, Divânının Tenkitli Metni*; TDK Yay., Ankara 1994
- *-----; *Şâirlerin Dilinden “ Klasik Şiirimizde Kış ”*, L & M (Leyla ile Mecnun) Yay. İstanbul 2002
- *Tanyeri, Ali; Tulum, Mertol; *Nev'î Divânı*, İÜEF Yay. İstanbul 1977
- *Tarkan, Ali Nihat; *Necâtî Beg Divânı*, Akçağ Yay. Ankara 1992
- **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, kaside maddesi, C. 5, Dergâh Yay. İstanbul 1982

